

Kitabxanaların rəqəmsal mühitdə fəaliyyəti

Oxucular üçün yeni xidmət növləri

Bu gün kitabxanalarda xidmətlərin yeni növlərinin tətbiqinə kəskin ehtiyac yaranmışdır. Bu, hər şeydən əvvəl, informasiya sahəsində vəziyyətin dəyişməsi ilə bağlıdır. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi nəticəsində kitabxanalar əhali üçün əvvəlki cazibədarlığını itirmişdir. Bundan başqa, kitabxanalar cəmiyyətə informasiya xidmətində aparıcı mövqeyini əldən vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu proses tamamilə qanunsuzdur. Bəs kitabxanaların keçmiş statusunun itirilməsinin obyektiv səbəbləri nədən ibarətdir?

İnternet şəbəkələrində planetin əhəlinin ekraniyalarının gündəlik həyatda istifadə etdiyi külli miqdarda informasiya toplanmışdır. Gündəlik xəbərlər və kulinariya reseptləri, futbol matçlarının nəticələri və klassik bədii ədəbiyyat, soraq kitabçaları və lüğətlər, təsviri incəsənət əsərlərinin reproduksiyaları, musiqi əsərləri və kinofilmlər gecə-gündüz pulsuz istifadə üçün təqdim edilmişdir. Bütün bunların nəticəsi kimi - kitabxanalar informasiya xidmətində əvvəlki mövqeyini itirmişdir.

İnternetin geniş yayılması pəşəkər informasiya xidməti üçün yeni imkanlar yaratmışdır (24/7 istifadə rejimi, məsafə məhdudiyyətlərinin olmaması, məlumat massivinin daim yenilənməsi). Kitabxanaların rəqibləri arasında pulsuz internet-kolleksiyaları, kommersiya tipli tammetnli məlumat bazalarını, elmi repozitarları (arxivləri) göstərmək olar. Obyektiv yaranmış neqativ amillər kitabxanaların təqdim etdiyi yeni xidmət növləri hesabına aradan qaldırılmalıdır və qaldırılmalıdır.

Bu gün kitabxanalarda yeni xidmət növlərinin inkişafının əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar:

- Rəqəmsal əlavələr əsasında maksimal geniş xidmətlər kompleksinin təqdim edilməsi.
- Informasiya savadı (informasiya mədəniyyəti) üzrə təhsil proqramlarının inkişafı.
- Kitabxanalar əsasında intellektual əsərdə vaxt mərkəzlərinin formalaşması.

Kitabxana daxilində xidmətlərin hansı növlərini təqdim etmək olar?

• Ən əzi, güzəllik kateqoriyalarına aid oxucular üçün (Bakıda isə artıq yaxın gələcəkdə bütün oxucular üçün) internətdən pulsuz istifadə.

• Kommersiya tipli universal profilli tammetnli məlumat bazalarına abunə və onlardan istifadə edilməsi.

• Oxuculara təklif edilən xidmətlərin çeşidinin genişlənməsi (IP-telefoniya, şəbəkə oyunları və s.).

Distanse istifadəçilərə xidmət məsələsi aktual olaraq qalır. Bunun üçün virtual soraq xidmətləri təqdim edilməli, kitabxanaların saytlarında oxucular üçün fərdi iş yerləri yaradılmalı (kitabxanalar üçün proqram təminatının yeni nəslinin hazırlanması ilə əlaqədar), elektron formada nəşrlər kitabxanadan kənarında istifadə edilərkən üçün verilməli, oxucuların Şəbəkədən alınmış mənbələrin şəxsi istifadə üçün saxlanması imkanları olmalıdır.

Informasiya cəmiyyətində əsas məsələlərdən biri informasiya savadı (informasiya mədəniyyəti) problemdir. Bu, potensial baxımdan, kitabxanaların fəaliyyətinin ən çox tələbat olan istiqamətlərindən biridir. Hədəf - oxuculara məlumatların bütün növləri ilə işləməyin, müxtəlif mənbələrdən alınan məlumatları düzgün müqayisə etməyin səmərəli üsullarını, alınan informasiyaya tənqidi münaşirət bildirməyi, informasiya təhlükəsizliyi

nin əsaslarını öyrətməkdir.

Bunun üçün kitabxana praktik olaraq hər gün informasiya savadı üzrə iş aparmalı, o cümlədən:

- Rəqəmsal informasiya məsələləri ilə işləyən istifadəçilərə məsləhətlər verməli;
- Informasiya mənbələri ilə işin bütün aspektlərini əhatə edən kompleks öyrədici proqramları reallaşdırılmalıdır.

İstifadəçilərə məsləhət verilməsi bu gün kitabxanaların fəaliyyətinin aktual istiqamətləridir. Bunu aşağıdakı səbəblərlə izah etmək olar:

• Məlumatların həcmünün artması konkret oxucu üçün münaşirət informasiyanın axtarışı və onun qiymətləndirilməsi məsələsini çətinləşdirir.

• Bu gün əsas məsələ informasiyanın tapılması deyil, onun adekvat qiymətləndirilməsidir.

• Kitabxana hər bir oxucu üçün məlumatların fərdi seçimi və qiymətləndirilməsi əsasında pəşəkər informasiya dəstəyi təklif edə bilər.

Bundan başqa, "Elektron hökumət" in ciddi səviyyəyə çatdırılması və ölkənin gündəlik həyatında tətbiq edilməsi vətəndaşların bu resurslarla işləməsinə kömək edən məsələlərin mövcud olmasını nəzərdə tutur. Kitabxanalar "Elektron hökumət" in xidmətlərindən istifadə üçün dayaq mərkəzləri kimi çıxış etmək baxımından hər hansı başqa müəssisə ilə müqayisədə daha geniş imkanlara malikdir. Kitabxanaların vəzifəsi - elektron dövlət xidmətlərindən bütün vətəndaşların istifadə edə bilməsinə zəmanət vermək, vətəndaşlar dövlət xidmətləri və sosial xidmət resursları ilə işləyərkən onlara ixtisasaşdırılmış məsləhət dəstəyi təmin etməkdir.

Kitabxana informasiya savadı üzrə məarifləndirici proqramlar təqdim edə bilər və bunu etməlidir. Kitabxanaların gələcək onları məarifləndirici proqramlarına cəmiyyətin tələbat dərəcəsi ilə uyğunlaşdırılmasıdır.

Məarifləndirici proqramların məzmunu da mühüm məsələdir. Bu proqramlara informasiya təhlükəsizliyi (informasiya təhlükəsizliyinin əhəmiyyəti, informasiya təhdidlərinin növləri, informasiyanın qorunması metodları, şəxsi məlumatların Şəbəkədə yerləşdirilməsi xüsusiyyətləri), şəxsi informasiya resurslarının (Web 2.0 əlavələri, bibliografik təsvirlər əsasları, annotasiyanın əsasları) formalaşması, elektron dövlət xidmətlərindən və sosial xidmətlərdən istifadə (Şəbəkədə təklif edilən dövlət xidmətlərinin növləri, hüquq və ədalətlərin müdafiəsi, səhiyyə, mənzil-kommunal xidmətlər, sığorta, likint və daşınmaz əmlakla bağlı əməliyyatlar, vergilər və yığım-lar) kimi aktual məsələlər daxil edilməlidir.

Unutmamalıyıq ki, kitabxana əsərdə vaxt səmərəli keçirmək üçün intellektual mərkəzdir. Rəqəmsal cəmiyyətdə canlı ünsiyyətin defisiti daha kəskin hiss olunur. Kitabxanaların vəzifəsi daim axtarılda olan aktiv insanların öz ətrafında birləşdirmək, maraqlı tədbirlər üçün cəlbəedici məkana çevrilməkdir. Oylən-cəll tədbirlər keçiriləndə oxucular özəri kitabxanaya gələcəklər. Kitabxanalar öz "müşəri bazası" nı formalaşdıraraq insanların təhsilə, biliyə və nəticə etibarli mütaliyəyə marağını

her vasitə ilə stimullaşdırılmalıdır.

Oxucuları kitabxanaya istənilən üsulla (müxtəlif fleş-moblar da daxil olmaqla) cəlb etmək olar. Bu halda bir nömrəli alqoritm - kitabxanaların mövcud olmasını oxuculara xatırlatmaqdır. Potensial oxucular kitabxanaya gələrkən bu insanları onlarda maraqlı oyada biləcək xidmətlərlə maksimal mümkün olan dərəcədə tanış etmək məsləhətdir. Kitabxanada oxucuları güclü qarşılamaq, orada xoş atmosfer yaratmaq, həmçinin iş rejimini oxucuların xeyrinə dəyişdirmək lazımdır (iş günlərində və istirahət günlərindən birində saat 20.00-ə qədər).

Qeyri-rəqəmsal xidmətlərin siyahısının genişlənməsi də istifadəçilərin sayını artırmağa imkan verəcəkdir. Kitabxanaların fəaliyyətinin strukturunda ənənəvi kitabxanalar üçün seçiyəvi sayılmayan funksiyalar: konsertlər, əkekursiyalar, sərgilər təşkil edilməsi, müxtəlif profilli klublar və sair tədbirlər gəldikcə böyük yer tutacaqlar. Kitabxanaların intellektual əsərdə vaxt mərkəzlərinə çevrilməsi üçün bu rol uğrunda muzeylər, mühazirə zal-ları və digər mövcud əsərdə vaxt mərkəzləri ilə ciddi rəqəbat aparmaq lazımdır.

Ekzotik kitabxana xidmətlərinin kiçik siyahısını həm oxuculara, həm də kitabxanaçı-lara xatırlatmaq istərdik:

- London şəhər kitabxanasında "canlı kitablar" in verilməsi.
- Yel Hüquq Məktəbinin kitabxanasında stress çıxarmaq üçün oxuculara illərin verilməsi (belle iller yalnız bu məktəbdə təhsil alanlara 30 dəqiqəliyə verilir).
- Kitabxanada tanışlıq xidməti (təşvihiq sevimli kitablar haqqında söhbətdən başlan-ır).
- "Şüşə arxasında" kitabxana (Çelyabinsk vilayəti, Kopeysk şəhərinin Mərkəzi kitabxanası).

Rəqəmsal kommunikaşiyalar dövründə kitabxanaların əsas rəqibləri

Müasir rəqəmsal kommunikaşiyalar dövründə kitabxanalar güclü rəqəbatla üzlaşmışdır. İnternet informasiya xidməti üçün keyfiyyətə fərqli imkanlar yaratmışdır: məsafə məhdudiyyətlərinin olmaması, 24/7 (gündə 24 saat, həftədə 7 gün əylətililik) rejimi, informasiya massivlərinin fasiləsiz doldurulması və s. Müxtəlif biznes-strukturlar və hətta ayrı-ayrı vətəndaşlar dərhal bu yeni imkanlardan istifadə etməyə başlamışlar.

Rəqəmsal kommunikaşiyalar sistemində kitabxanalar ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən yaradılan elektron kolleksiyalardan başlamış, nəhəng millətlərəbə korporasiyalar tərəfindən reallaşdırılan qlobal layihələrə qədər ən müxtəlif informasiya layihələri ilə rəqəbat aparmalı olacaqlar. Kitabxanaların əsas rəqibləri:

- Pulsuz şəbəkə kitabxanaları.
- Kommersiya tipli tammetnli məlumat bazaları.
- Şəbəkə kitab mağazaları.
- Qlobal kitab satışı layihələri. Pulsuz şə-

bəkə kitabxanaları.

• Fərdi mülahizələrə əsasən üstün tutulan dəyərlərin itirilməsi ilə maraqlı olan ayrı-ayrı vətəndaşlar və ya cəmiyyətlər tərəfindən formalaşdırılan açıq (pulsuz) külliyyatlar. Onlar çox vaxt istifadəçiləri cəlb etmək üçün reklam meydançaları kimi yaradılır. Bir qayda olaraq, belle meydançaların "komplektləşdirilmə" mənbələri təsadüfi, mənlərin keyfiyyəti aşağıdır, orada hüquq normalarının pozulması halları müşahidə olunur. Amma bütün bunlar həmin meydançaların istifadəçilərinin çoxalmasına mane olmur.

• Librusek elektron kitabxanasının (<http://lib.rus.ec>) məlumatları - 1 gün ərzində (orta hesabla):

- Unikal istifadəçilər - 205,701;
- Baxışlar - 1031,925 səhifə.
- Aldebaran elektron kitabxanasının (<http://lib.aldebaran.ru>) məlumatları - 1 gün ərzində (orta hesabla):
- Unikal istifadəçilər - 73,383;
- Baxışlar - 489,755 səhifə.

Kommersiya tipli tammetnli məlumat bazaları da kitabxanaların ciddi rəqibidir. Bu məlumat bazalarının əsas xüsusiyyətləri:

• Əsasən dövri nəşrlərdə dərc edilmiş məqalələrdən və informasiya agentliklərinin xəbərlərindən ibarət kommersiya tipli informasiya mənbələri.

• Biznes-modelin əsası - abunənin qüvvədə olduğu müddətdə müştərilərə tammetnli məsiviyyətdən istifadə etmək imkanı verilir.

• Tammetnli məlumat bazalarında olan bütün sənədlərdən istifadə hüquqları onların sahibləri ilə razılaşdırılmışdır.

Tammetnli məlumat bazalarının servis funksiyaları:

- Səzılanan interfeys.
- Müəyyən məzmunlu sənədlər haqqında bildiriş.

• Bazadakı sənədlərlə işi davam etdirmək üçün onları şəxsi kabinetdə saxlamaq imkanı.

• Məlumat bazasındakı sənədlər əsasında bülletenlər formalaşdırılması.

• Məlmin müxtəlif formalarda saxlanması.

• Məlmin audio rejimində səsləndirilməsi.

Şəbəkə kitab mağazaları kitabxanalarla rəqəbat aparmaq üçün aşağıdakı xidmətləri təqdim edirlər:

- Real kitab mağazaları ilə analogiya üzrə, şəbəkələrdə də birləşik alış-veriş etmək - ayrı-ayrı nəşrləri əldə etmək mümkündür.
- Çəşid - əsasən kitablar. Son illərdə şəbəkə kitab mağazalarında dövri nəşrlər, o cümlədən "parlaq" nəşr nömrələri də yorlaşdırmağa başlamışlar.

Bu mağazaların servis funksiyaları:

- Nəşrlə tanış olmaq üçün maksimal geniş imkanlar, o cümlədən bezi fraqmentləri və rəqləmək imkanı.
- Maksimal sayda formaların dəstəklənməsi.

• İctimai sərvət sayılan əsərləri, kitabxanalardakı kimi, bir qayda olaraq, pulsuz əldə etmək mümkündür.

• Bir sıra mağazalar özlərinin bütün çeşidini və ya onun bir hissəsini müəyyən müddət ərzində abunəyə təqdim edirlər.

Fikrimizcə, bezi məşhur şəbəkə kitab mağazalarının ünvanları oxucular üçün maraqlı olar:

- Amazon (www.amazon.com)
- LitRes (www.litres.ru)
- Ozon (www.ozon.ru)
- Bookland (bookland.net.ua)
- BookMate (www.bookmate.ru)
- Bolero (www.bolero.ru)
- Biblion (www.biblion.ru)

Lətifə Məmmədova,
Medeniyyət və Turizm Nazirliyi
Kitabxana sektorunun müdiri